

БЕЗБЕДНОСНИТЕ ПРАШАЊА И СОЗДАВАЊЕТО НА НЕЗАВИСНА Р. МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Безбедносните закани за Република Македонија почнаа да се наметнуваат уште со почетокот на југословенската криза. Со затпочнувањето на воените конфликти во Словенија, а подоцна и во Хрватска, во Македонија се отворија дилеми за нејзиното место во федерацијата која се распаѓаше. Определувањето за чекорење по патот на независноста изгледаше прилично логичен чекор но истовремено носеше инзвонредно тешки ризици.

Генерално гледано, тие ризици по безбедноста можеме да ги поделиме во две групи. Внатрешни фактори кои можат да влијаат дестабилизирачки и надворешни фактори кои можат да ја загорозат безбедноста на државата. Многу често внатрешните и надворешните фактори беа испреплетени, односно често внатрешните фактори беа користени како алатка од надворешните фактори.

Клучни зборови: *безбедност, референдум, независност, стабилност*

MAROLOV Dejan

THE CREATION OF INDEPENDENT REPUBLIC OF MACEDONIA AND SECURITY ISSUES

Abstract: Security threats began to impose to the Republic of Macedonia since the beginning of the Yugoslav crisis. With the beginning of the armed conflict in Slovenia and later in Croatia, some doubts about the Macedonian place in federation opened. The determination for independence looked like pretty logical step but had extraordinary risks.

Generally, these security risks can be divided into two groups. Internal factors which may have destabilizing effects and external factors that may endanger national security. Very often the internal and the external factors were intertwined i.e. the internal factors were used as a tool by the external factors.

Key words: *Security, referendum, independence, stability*

Вовед

Безбедносните прашања за Република Македонија се наметнуваат со започнувањето на процесот на распаѓање на Југословенската федерација. Со тоа станува јасно дека дотогашната Социјалистичка Република Македонија ќе мора да го избере патот по кој ќе се движи во иднина. Постојат две опции. Воедно и двете опции носат определена доза на ризик за безбедноста на Македонија.

Првата опција е преземање на ништо, односно пасивно набљудување на влошувањето на ситуацијата во Југославија. Ова избрано сценарио практично ќе значи останување на Р.Македонија во рамките на Федерацијата, дури и истата да доживее скратување со излегувањето на Словенија и Хрватска. Една варијанта во рамките на оваа прва опција е создавањето на асиметрична федерација, односно дел од републиките (Словенија и Хрватска) да бидат конфедерално поврзани со остатокот од републиките кои би биле федерално поврзани. Прифаќањето на која било варијанта од оваа опција за Македонија носи одреден ризик. Останувањето во Федерацијата ќе значи дека Македонија станува членка на една нова српски доминирана и контролирана федерација. Изборот на оваа опција за Македонија ќе значи и еден вид на одобрување и потврда на Букурешкиот договор од 1913 година, според кој Вардарскиот дел од Македонија ѝ припадна на Србија.

Втората можна опција за Македонија е определување за независност. Оваа опција во услови на очигледен распад на Федерацијата се чини далеку порационална. Сепак, истата опција има свои безбедносни ризици. Прогласувањето на независност може да донесе сценарио слично како во Словенија или Хрватска, односно лесно може ЈНА да биде испровоцирана да дејствува. Исто така, одвојувањето на Македонија од СФРЈ може да отвори некои стари апетити кај македонските соседи. Воедно, Македонија има мешан етнички состав. По својата етничка хетерогеност се наоѓа некаде помеѓу Хрватска и БиХ. Постоенето на етнички хетероген состав беше лесно запалива основа за почеток на војната во Хрватска, а подоцна и во БиХ.

Ова е потенцијален проблем но изборот мора да биде направен. Македонија се определува за независност што е правилниот избор со сите ризици кои ги носи.

Референдумот за независност и можните дестабилизирачки фактори

Кога веќе еднаш Македонија се определува да го оди својот пат кон независноста се поставува прашањето на кој начин е најдобро тоа да се направи, а притоа да не биде загрозна безбедноста на Републиката. Избран е целосно демократски начин. Прашањето за независноста се остава на волјата на народот. Изборот за прогласување на независност врз база на плебесцитно искажаната волја на народот има свои ризици. Се покренуваат дилеми од типот дали ќе има доволна излезност на народот на Референдумот за независност, па дали народот ќе гласа за независна Република, имајќи го предвид долгогодишното заедничко живеење во Југословенската федерација и сл. Другата можна варијанта е прогласување на независноста со Декларација од Собранието на Р. Македонија. Сепак чекорот кој е избран е вистинскиот. Преку Референдум се покажува волјата на народот и воедно тоа е најдемократски можен начин. Ова особено е важно и се користи како аргумент при барањето за признавање на независноста од европските држави. Сепак, иако Референдумот поминува во најдобар ред, сепак предизвикува одредени реакции и напната атмосфера. Ова се однесува како за соседните држави така и внатре во Републиката. Најавата за одржување на Референдум кој за исход може да има создавање на македонска независна држава предизвикува нервоза кај нашите јужни соседи. *„Токму пред Референдумот Грците изведоа една голема воена вежба до нашата граница под името Флилипос“* (Глигоров, 2001:179). Додека на југ се случуваат воени вежби на грчката армија на границата со Македонија, на север во Србија *„пред Референдумот бевме изложени на засилена антимакедонска пропаганда во белградскиот печат“* (Глигоров, 2001:179). Ако воените вежби од грчка страна се испраќање на сигнал, не помалку опасна закана е антимакедонската реторика на Белград, особено што ЈНА која е во Македонија е контролирана од Белград. Во вакво опкружување, Референдумот предизвикува вознемиреност и внатре во земјата кај две етнички групи. Станува збор за етничките Албанци и Срби кои живеат во Р. Македонија. *„Референдумот одржан во 1991 година беше скоро едногласен за независност, сепак беше бојкотиран од Србите и од Албанците“* (Dieter, Alicia&Reynolds, 2004:250). Двете етнички групи одбиваат да учествуваат на Референдумот и истиот го бојкотираат, но од сосема различни мотиви. Ова секако дека е потенцијален проблем кој поседува одреден капацитет за нарушување на безбедноста и сигурноста на Р.Македонија. Имено, етничките Албанци

имаат реално висок процент од вкупната македонска популација – околу 22% и се прилично компактно населени, главно кон границите со Косово и Албанија. Причините за нивното неизлегување на Референдум можат да се толкуваат на различни начини. Сепак, она што дополнително ја усложнува ситуацијата е фактот што ваквиот нивен став и однос кон создавањето на независна Македонија добива поддршка од Тирана. „Тирана го поддржа бојкотот на Албанците во Македонија во однос на Референдумот“ (Глигоров, 2001:395). Уште повеќе Албанија не ја признава официјалната статистика и тврди дека во Македонија бројот на Албанци е многу поголем од 21%. Поточно, „Албанија тврдеше дека македонските Албанци конституираат 40% од населението во Македонија (Liotta, Cindy&Jebb, 2004:4). Понатаму, претставниците на етничките Албанци во Македонија не гласаат за првиот Устав на Р. Македонија и бараат да бидат сметани за конститутивен народ. Конечно не само што го бојкотираат официјалниот државен Референдум, туку уште полошо, организираат свој сопствен Референдум. „Тие одржаа свој Референдум за територијална автономија на 11-12 јануари 1992 год., на кој 74% од 280.000 Албанци ја поддржаа автономијата. Македонската Влада го прогласи Референдумот за незаконски, плашеќи се дека може да е чекор кон сецесија, ова им сигнализираше на многу Македонци дека етничките Албанци не се волни да коегзистираат во заедничка држава“ (Askermann, 1999:61).

Во тоа време последно нешто што ѝ треба на Македонија е оспорување на правото за нејзина независност од западниот сосед и нелојалност на повеќе од една петина од своето население. Ако направиме една груба поделба на начините за справување со вакви ситуации ќе забележиме дека генерално постојат два начина на однесување на државите. Држави кои малцинските права ги игнорираат, потиснуваат или, пак, пресираат. Од друга страна, имаме држави кои се трудат да ги гарантираат малцинските права, а малцинствата да ги интегрираат. Со ваквата потенцијална опасност Македонија се справува на уникатен начин за Источна Европа. За првпат во Југоисточна Европа партија на малцинства е вклучена како дел од коалициона влада. Со овој потег се постигнуваат две цели. Од една страна, големото албанско малцинство е вклучено во институциите на системот, а од друга страна, овој потег предизвикува создавање на добра основа за унапредување на македонско-албанските односи, со тоа што на овој начин Албанците ја прифаќаат одлуката за Референдумот кој го бојкотираат. Со ова едно прашање е симнато од дневен ред, барем привремено.

Второто национално малцинство кое го бојкотира Референдумот за независност на Македонија е српското малцинство. Постои една суштинска разлика помеѓу албанското и српското малцинство во Македонија. Имено, српското малцинство е далеку помалубројно, некаде околу 2% од вкупната популација согласно со официјалните статистики. Сепак, во исто време и двете малцинства имаат нешто заедничко, а тоа е шпекулирање со нивната реална бројка со цел користење во политички цели. Слично како и Албанија, и Србија не ја признава официјалната бројка на Срби кои живеат во Македонија. „Србија инсистираше на специјален статус на своето малцинство за кое тие тврдеа дека го има во бројката од 300.000 до 400.000 луѓе (популација од 2 милиона), иако според официјалната статистика околу 40.000 Срби живеат во Македонија и ги уживаат вообичаените малцински права“ (Мирчев, 2006:83). Без разлика на реално малата бројка на српско малцинство, потенцијалната опасност по безбедноста на Македонија не доаѓа од нивната „големина“ изразена во бројки. Независно од процентот, факт е дека Србите не излегоа на Референдум, а со тоа постои опасност за „игра“ по истото сценарио како во Хрватска, односно за прогласување на своја држава во држава. Нивната сила се состои во тоа што ЈНА е сè повеќе контролирана од Србија, па согласно со ова тие имаат воена моќ за да реализираат евентуален таков план. Опасноста од Србија е многу повеќе реална закана за безбедноста на Македонија, заради постоење на моќна воена сила во рацете на Белград. Сепак, како што е пишувано, ЈНА ја напушта Македонија без ниту еден испукан куршум (Ackermann, 1999). За време на Меѓународната конференција за поранешна Југославија, македонскиот државен врв доаѓа до компромис со српскиот етнички врв. На овој начин добар дел од „српската“ закана врз безбедноста на Македонија е отстранет, иако Србија (СР Југославија) и натаму одбива да ја признае Македонија, а опасноста од можно враќање на ЈНА во Македонија е секогаш таму.

Надворешни дестабилизирачки фактори по однос на безбедноста на Македонија

По прогласувањето на независноста, младата независна Република Македонија се наоѓа во исклучително тешка положба. Околностите во кои се создава државата се многу сложени. Така, распаѓањето на заедничкиот југословенски пазар е огромен удар за македонската економија која речиси 50 години надворешно-трговскиот промет го остварува со другите југословенски републики. Скоро целокупната македонска економија

е инфраструктурно градена и поврзана за да функционира во состав на Југославија. Во исто време, според првиот претседател на независна Македонија, „*девизните резерви на Македонија тогаш изнесуваа само 20-30.000 американски долари (!) – другите девизи беа изнесени од Македонија и засекогаш задржани во Народната банка на Југославија. Со нив, како што се виде набргу, се финансирала војната, а Македонија страдеше за средства за задоволување на елементарните потреби*“ (Глигоров, 2001:174). Овие финансиски проблеми се додатно засилени во првите години од македонската независност и тоа директно од Југ и индиректно од Север. Се работи за затворање на грчката граница кон Македонија, односно за воведување на економско ембарго. Ова е сериозен удар за крвката македонска економија. Уште повеќе однесувањето на членката на ЕУ и НАТО - Грција е дури и провокаторски насторено кон Македонија (Phillips 2004, p.54). „Грчката армија изведува маневри на границата со Македонија. Атина превенира странска помош да стигне во Македонија. Во август 1992 година Грција ја затвора границата и воведува нафтено ембарго“ (Phillips, 2004).

Од друга страна, финансиската стабилност на Македонија е додатно усложнета со воведувањето на ембаргото од Советот на безбедност кон Србија (СРЈ), што индиректно ја погодува и Македонија. Оваа ситуација ја постави Македонија економски изолирана од поранешниот југословенски пазар воопшто, на север со Србија и на југ со Грција. Вакавата состојба диктира реориентирање и снабдување на Македонија преку оската Запад – Исток, односно Албанија и Бугарија, држави соседи на Македонија со кои инфраструктурно е многу слабо поврзана. Ваквата ситуација наидува на силен негативен одраз во македонската економија, а лошата економија има одраз во подгревањето на внатрешите меѓунационални односи. Едноставно, Македонија е доведена до една многу незавидна положба.

Се чини дека некој сепак свесно работи кон тоа Македонија да биде доведена во една ваква положба. Главно се работи за српско-грчка оска на дејствување. Интересот е заеднички, Милошевиќ сака да покаже дека Македонија не може да функционира без заштита од големиот брат Србија, а Грција воопшто не сака да постои држава со име Македонија во која живеат Македонци... „Од почетокот на 90-тите години Грчката влада играше со Милошевиќ за дестабилизација и распарчување на Македонија помеѓу Белград и Атина“ (Phillips, 2004:54). Иако ЈНА се повлекува од Македонија по мирен пат, сепак Милошевиќ не се повлекува од своето гледање дека ЈНА по потреба може и има право да се врати во Македонија.

Милошевиќ има средба со Самарас во Белград и му покажува мапа на министерот за надворешни работи на Грција. Во центарот на ФИРОМ, а посебно во Тетово и околината живеат околу 150.000 Срби, а не 40.000. колку што покажува цензусот. Грчкиот министер за надворешни работи го прашува Милошевиќ: „Дали сметате дека во одреден момент ќе се соочите со проблемот дека тие ќе мораат да се преместат на друга локација?“ Милошевиќ одговори: „Тие нема да се преместат и не само тие, туку уште илијадници српски бегалци кои живеат на север ќе се преместат кон југ кон Скопје, односно кон грчката граница“ (Phillips, 2004:55). „Ваквите размислувања на Милошевиќ постојано ја кријат опасноста за остварување на ваквите планови преку можна воена интервенција на Југословенската армија во Македонија. Од друга страна, „на масовните протести против Македонија Грците порачуваа 'Koina Sinoga me ti Servia' (заедничка граница со Србија). Исто така, „во периодот од 1990 до 1993 грчкиот премиер Константин Мицотакис и министерот за надворешни работи Антонис Самарас се сретнаа неколку пати со Милошевиќ за да го дискутираат македонскиот проблем. На 16 јануари 1992 год. Глигоров јавно протестираше дека Милошевиќ во Атина дискутира за Македонија без нејзин претставник“ (Phillips, 2004:54). Дека овие разговори имаат за цел не само дестабилизирање на македонската држава и безбедност, туку и нејзино целосно исчезнување, говорат и други извори. Така според Liotta&Jebb (2004), „одредени извори кажуваат дека Слободан Милошевиќ за време на состанокот во 1992 год. со грчкиот премиер Константин Мицотакис отворено предложил грчко-српска поделба на Македонија“ (Liotta&Jebb, 2004:8).

Однесувањето на Србија и Грција во периодот веднаш по македонското прогласување на независност може да го окарактеризираме како усогласено во нивните постапки и делување, а директно насочено против интересите на Македонија. „Според Александрос Таркас, помлад политички советник на Самарас, Милошевиќ имал долг состанок со грчкиот Амбасадор во Белград Лефтерис Карагианис на 8 август 1991 год. Милошевиќ рекол: *'Во последните неколку месеци јас го дискутирав со вашата Влада прашањето за Скопје. Од суштинско значење е нашите земји да ги координираат нивните политики'*“ (Liotta&Jebb, 2004:8). Така, ако Грција е задолжена за економски крах на Македонија преку ембаргото, тогаш Србија е задолжена за константна воена закана врз безбедноста на Македонија преку ЈНА која останува во Македонија и по осамостојувањето. Дури и по нејзиното повлекување заканата останува заради непризнавањето на Македонија од страна на Белград.

Официјален Белград дури ја ословува Р. Македонија како „Скопје“ или ФИРОМ, со цел да бидат компактни со интересите на Грција и покрај долгогодишното постоење на СФРЈ во која Македонија за сите членки на Федерацијата (вклучително и Србија) е само Македонија. Сепак дел од Србите никогаш не ја исфруваат од потсвеста таканаречената „Јужна Србија“. Во тој контекст се зачестени изјавите како онаа на лидерот на српското движење за обнова Вук Драшковиќ, кој во една пригода потсетува дека македонското прашање е решено со балканските војни. (Глигоров, 2001:179). Сè повеќе се поставува тезата дека ЈНА не треба да замине од „Јужна Србија“, зашто тоа е така решено уште со Букурешкиот договор. Во стилот на истиот Договор (Глигоров, 2001, р.403) „1991 год. Мицотакис даде изјава дека Србија е сосед на Грција“, што всушност е решение на Букурешкиот договор каде што Македонија сè уште не е конституирана како држава. Ваквите отворени закани за безбедноста на Македонија стигнуваат и од Србија која во рацете ја имаше ЈНА, но и Грција која одвреме-навреме знаеше да направи воена вежба на границата со Македонија, па дури и да го прекрши македонскиот воздушен простор. Сепак во реалноста директната воена закана е многу повеќе можна од север, односно од Србија отколку од НАТО и ЕУ членката Грција. Ваквите закани по македонската безбедност мораат многу сериозно да се сфатат.

Кога сме веќе кај Букурешкиот договор и неговите држави-потписнички, треба да се истакне дека додека Србија која е повеќе зафатена во БиХ и Хрватска настојува да го реши „македонското прашање“ во рамките на српско-грчки договор, Грција е малку повеќе претпазлива и настојува во тоа да вклучи повеќе држави. Заради тоа, грчкиот официјален врв се обидува на двапати да свика самит на државите кои во 1913 год. го потпишаа Букурешкиот договор, на кој би се дискутирало за иднината на Македонија, но без претставници на Македонија. Сепак и двата обиди за свикнување на овој самит ќе пропаднат заради немање поддршка за такво нешто, пред сè, од САД, но и заради одбивањето на дел од поканетите страни – Романија и Бугарија. Во ситуација на постоење на грчко-српска спрега во делувањето на Македонија, признавањето од страна на Бугарија е од исклучителна важност за Македонија, без разлика на можните мотиви на Бугарија. Најверојатно се работи за интерес на Бугарија за спречување на поделба на Македонија меѓу Србија и Грција, во која Бугарија воопшто не би имала или, пак, би имала само мал дел. Притоа не смееме да заборавиме дека Бугарија ја остави подотворена вратата за нејзините интереси во

Македонија, признавајќи ја само државата Македонија но не и народот и јазикот. Постојењето на вака негаторски став на соседите кон Македонија и нејзиното третирање како она што Глигоров (2001) го нарекува „вонбрачно дете од Букурешкиот договор“, генерира голема опасност за безбедноста на Македонија.

Безбедноста на Македонија, односно мирот во Македонија, значи безбедност и мир и на Балканот и избегнување на поголем воен конфликт кој ќе вклучи и држави надвор од Југословенската федерација. Според едно можно сценарио според John (1997), зголемувањето на тензиите внатре во Македонија неизбежно би водело кон судир на македонските владини трупи со албански парамилитанти во западна Македонија. Ваквата ситуација би била искористена од Србија која би интервенирала на македонска територија за да демонстрира и предупреди што би се случило во евентуално албанско востание на Косово, а во исто време би можеле и да се реактивираат 100-годишните стари проекти за јужна Србија во соработка со Грција. На ваквата српска интервенција со сигурност би следувала бугарска интервенција, нормално на македонска територија, а вклучувањето на Грција би било проследено со вклучување на Турција... Теориите за можниот редослед на настаните кои би воделе кон ваков развој на настаните се многубројни, но она што е најзначајно е дека истите се прилично можни и реалистични.

Надминување на безбедносните прашања

Претходниот осврт на постоечките безбедносни закани за Македонија во првите години од нејзината независност доволно ни ги илустрира сложеноста и сериозноста. Од денешен аспект се поставува прашањето како една млада и непризнаена држава, практично без оружје и економија, со непријателски настроени соседи, прилично мешан состав на население, успева да го преживее овој турбулентен период од своето постоење, да не дозволи прелевање на југословенската криза и да опстане и се изгради како и секоја друга независна и суверна држава со своја парична единица, своја армија, свои државни институции... Одговорот на претходното прашање е прилично сложен и е составен од повеќе елементи.

Најбиен од овие елементи е фактот што големите сили, пред сè САД, не сакаат започнување на нов воен конфликт на територијата на Македонија, со што практично југословенскиот конфликт би се проширил со можност да вклучи и некои соседни држави. На овој начин би дошло до започнување на голем и тежок за контролирање воен

конфликт во кој би биле вклучени и држави членки на НАТО (Грција и Турција). Ваквото сценарио не е посакувана опција за САД. Од друга страна, според Глигоров (2001) и Германија и Италија се против поделбата на Македонија. Со ваквиот став на големите сили практично победува македонското гледиште промовирано од македонските дејци уште пред балканските војни, а според кое единствен гарант за мирот на Балканот ќе имаме само ако Македонија престане да биде јаболко на раздорот. На овој начин преку постоењето на македонска независна држава се задржува постоечкиот баланс на силите на Балканот.

Секако дека еден од побитните елементи е и презафатеноста на Белград на хрватскиот и босанскиот фронт. Започнувањето на нови воени дејствија и во Македонија нема да оди во прилог на Србија во време кога истата е веќе вовлечена во воени судири.

Трет елемент е она што го прави Македонија. Така, Македонија успева да излобира УНПРОФОР сили на својата граница кон Србија и Албанија, што е силен сигнал за зацврстување на безбедноста на државата. Од друга страна е вклучена албанска политичка партија во Владата, со што на домашен план се придонесува за смирување на страстите и постепено интегрирање на албанското малцинство.

Заклучок

Со почетокот на распаѓањето на поранешна Југославија тогашна Социјалистичка Република Македонија беше принудена да го избере патот по кој ќе се движи во иднина. Определувањето за независност беше логичен избор но носеше бројни незивесноти како на внатрешен така и на надворешен план. Сепак, можеме да констатираме дека македонската држава се избори за својата независност и си ја обезбеди својата безбедност во незамисливо тешки услови заради претходно набројаните елементи кои се случија во сплет на историски околности.

БИБЛИОГРАФИЈА

Ackerman, A. (1999) *Making peace prevail: preventing violent conflict in Macedonia*. New York, Syracuse University Press

Gligorov, K. (2001) *Makedonija e se sto imame*. Skopje, Izdavacki centar Tri

Liotta, P. & Jebb R. C. (2004) *Mapping Macedonia: idea and identity*. Westport, Praeger publisher

Mirchev, D. (1996) *Geopolitical Boudaries of the Balkans: The view of Macedonia*. In Cucic, L. (ed.) *Let's Re-think Europe*. Zagreb, European

Movement Croatia, pp. 32-38

Phillips, J. (2004) *Macedonia: warlords and rebels in the Balkans*. New
York, I.B.Tauris & Co Ltd